

TRÒ CHƠI VÀ SỰ CHƠI TRONG TIỂU THUYẾT *BAY TRÊN TỔ CHIM CÚC CU* CỦA NHÀ VĂN KEN KESSEY

Huỳnh Thị Kim Ánh

Khoa Ngữ văn, Trường Đại học Sư phạm, Đại học Huế

Email: kimanhhdhsph95@gmail.com

Ngày nhận bài: 18/11/2019; ngày hoàn thành phản biện: 29/11/2019; ngày duyệt đăng: 02/4/2020

TÓM TẮT

Vào nửa sau thế kỉ XX, lý thuyết trò chơi đã trở thành một khuynh hướng sáng tác, nghiên cứu mới lạ, hấp dẫn trên thế giới. Các nhà văn ủng hộ trào lưu dân chủ, tự do tìm được lối đi mới từ lý thuyết trò chơi, trong đó có Ken Kesey - nhà văn người Mỹ nổi tiếng thế giới với cuốn tiểu thuyết đầu tay *Bay trên tổ chim cúc cu*. Cả cuốn tiểu thuyết thật sự đã trở thành cuộc chơi vừa có lý lại vừa phi lý. Các định kiến, khái niệm về người điên bị lật đổ qua các cuộc chơi giữa người tỉnh - người điên, giữa lý trí - điên rồ, giữa thiện - ác. Mỗi cuộc chơi trong *Bay trên tổ chim cúc cu* là một câu chuyện ngụ ngôn về hành trình khám phá khôi phục danh tính, nhân phẩm và số phận thực sự của các bệnh nhân tâm thần.

Từ khóa: Ken Kesey, *Bay trên tổ chim cúc cu*, bệnh nhân tâm thần, lý thuyết trò chơi, người điên.

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Vào thời hiện đại và hậu hiện đại, lý thuyết trò chơi đã hấp dẫn, thu hút nhiều nhà phê bình nghiên cứu trên thế giới. Đặc biệt vào nửa sau thế kỉ XIX, lý thuyết trò chơi phong phú hơn bao giờ hết. Nó dần lớn mạnh, du nhập và ảnh hưởng lớn đến lối viết tiểu thuyết của các nhà văn trên thế giới. Trong đó có tiểu thuyết *Bay trên tổ chim cúc cu* của Ken Kesey - nhà văn người Mỹ nổi tiếng. Nội dung cuốn tiểu thuyết được xây dựng chủ yếu dựa trên các trò chơi: bài poker, cá cược có thưởng, uống rượu say xỉn, hoạt động ngoài trời. Thông qua thế giới đầy rẫy các cuộc chơi ấy, Ken Kesey đã gửi đến người đọc nhiều thông điệp nhân sinh có chiều sâu tư tưởng. Tác phẩm thể hiện ý thức cách tân, tìm một lối đi mới lạ trong việc lựa chọn đề tài, sáng tạo ra các tuyến nhân vật đối lập gay gắt tưởng chừng không thỏa hiệp được. Tinh thần ưa thích tự do của Ken Kesey đã thổi làn gió mới lạ vào tiểu thuyết *Bay trên tổ chim cúc cu*. Tác phẩm là sự đối lập giữa một bên là trật tự - kỷ luật, một bên là ham chơi - ưa tự do; hàng loạt các cuộc chơi được tổ chức nhằm phá bỏ thiết chế, khuôn khổ kỷ luật do

Liên hợp - nước Mỹ dân chủ đặt ra; tác giả chọn nhiều biểu tượng có giá trị ẩn dụ như con người ham chơi - tiêu phí, giấc mơ, người điên, nhà tù, tình dục, phụ nữ với ngôn ngữ suồng sã, giễu nhại, phi lý trí. Tất cả tạo nên cuốn tiểu thuyết *Bay trên tổ chim cú* đậm tính trò chơi của Ken Kesey.

2. NỘI DUNG

2.1. Các kiểu trò chơi của những kẻ điên rồ trong trại tâm thần

Trò chơi bài poker

Các ván chơi bài, sòng bài nhỏ, chơi bài ăn diêm, chơi bài ăn thuốc lá, chơi bài ăn tiền giả, chơi bài ăn tiền thật... xuất hiện với tần suất ngày càng dày đặc, giá trị cá cược ngày càng lớn, xuyên suốt trong những trang tiểu thuyết của Ken Kesey.

Muốn giành chiến thắng trong các ván bài, đòi hỏi người chơi phải có khả năng quan sát tốt và phán đoán đúng ý đồ của đối thủ [1, tr. 40]. Việc thao lược, tính toán các “nước cờ” là thử thách lớn đối với người bình thường, huống hồ người chơi ở đây là những người đặc biệt - bệnh nhân tâm thần. Ken Kesey khơi gợi, dẫn dắt người đọc vào thế giới chơi poker của thần bài Mc Murphy và các bệnh nhân tâm thần. Trò chơi bài poker chỉ thực sự bắt đầu, là trò chơi ăn thua tiêu khiển đích thực từ khi Mc Murphy - một tay bài poker khét tiếng chuyển đến. Trong buổi đầu tiên đến bệnh viện tâm thần, Mc Murphy đã xác tín và thách thức với tất cả các con bệnh rằng: *Qua đang nghĩ là qua sẽ trở thành vua cờ bạc ở đây và tổ chức chơi tính điểm. Hãy chỉ qua coi Thủ lĩnh của chú mày. Qua với hấn sẽ trò chuyện tí chút xem ai phải chịu ai?* [3, tr. 29]. Mc Murphy là một làn gió mới, là linh hồn của các ván chơi bài. Mc Murphy chơi bài suốt đêm, nhìn hấn chia bài, nghe hấn hò hét, chỉ thắng sao cho tụi kia đủ ngán nhưng chưa đủ bực mình để bỏ cuộc chơi, rồi vờ thua vài ván để khích lệ đối thủ rồi lại thắng tiếp [3, tr. 112]. Quy tắc chơi bài poker gắn với sự liêu lĩnh, hiểu thắng - điều khó có ở bệnh nhân tâm thần. Vậy mà các bệnh nhân bắt đầu nhập cuộc vào các ván bài như những người chơi thực thụ, họ khao khát chiến thắng Mc Murphy, họ tìm đủ mọi cách gian lận, suy nghĩ kĩ càng chiến thuật các nước đi hòng đánh bại đối thủ. Tuy nhiên, trò chơi bài poker trong *Bay trên tổ chim cú* là những cuộc chơi kéo dài không hồi kết, bởi người chơi - Mc Murphy rất sành sỏi luật chơi, hấn kích động, làm các bệnh nhân hăng máu khi lật sạch thuốc lá, diêm - vật cá cược của bệnh nhân, sau đó hấn để cho chúng thắng, tất cả chúng tôi... những điều thuốc mà chúng vừa thắng được thực ra chỉ là phần gỡ vì từ đầu buổi vẫn là của chúng, nhưng khi vớ đồng thuốc về cả bọn vẫn khoái trá ra mặt [3, tr. 114]. Mọi nước đi của Mc Murphy đều nhằm đánh lừa các bệnh nhân, đó là các đòn nhử, gây xao nhãng, xuyên tạc, chỉ dẫn sai, chơi khăm người khác. Các ván bài sát phạt nhau kéo dài từ sáng đến tối, tiếng cười khoái chí, chế nhạo của các bệnh nhân lại vang lên khắp bệnh viện - nơi vốn tĩnh lặng và trật tự tiếng cười âm vang suốt cả tối và vừa chia bài vừa

buông những lời đùa cợt, hẳn muốn chúng cười theo [3, tr. 112]. Không khí trò chơi đã kích thích, làm sống dậy bộ não tê liệt, những dây thần kinh chai lì của các bệnh nhân tâm thần; nhờ các ván bài sát phạt hơn thua họ trở nên tỉnh táo, linh hoạt, nhanh nhẹn, láu cá hơn, mặc dù kỹ năng chơi còn khờ khạo, kém cỏi so với Mc Murphy.

Thông qua các sòng bài nhỏ, Mc Murphy đã làm được điều phi thường - tìm lại tiếng cười ở các bệnh nhân. Họ đã bắt đầu biết cười, biết tức giận, biết thông đồng với nhau để đánh bại Mc Murphy. Với giọng kể hóm hỉnh, hấp dẫn câu chuyện tràn ngập không khí đùa cợt nhưng đằng sau đó lại ánh lên chất nhân văn, Ken Kesey khám phá ra những tính cách tích cực, năng động, lý trí của bệnh nhân tâm thần - điều này hoàn toàn trái ngược với định kiến xã hội dành cho người điên, nhìn nhận những bệnh nhân như những con người có đủ lý trí, họ chỉ mắc căn bệnh thể chất nào đó hay bị chấn thương tâm lý dẫn đến sự bất ổn về mặt thể chất.

Trò chơi cá cược có thưởng

Trò chơi cá cược có thưởng xuất hiện từ khi Mc Murphy đến. Luật chơi của trò này được quy ước đơn giản giữa các người chơi - bệnh nhân: trong mỗi trận cá cược tùy theo sự suy đoán, sự dũng cảm, mỗi người sẽ chọn phe mà mình muốn ủng hộ. Các cuộc cá cược diễn ra thường xuyên, liên tục bất cứ thời gian, địa điểm nào, nó diễn ra ở phòng tắm chung khi cả bọn cá nhau liệu một kẻ to lớn như Mc Murphy có thể nhấc nổi bệ sàn không? Hẳn luôn là người gây húng đầu tiên *Mc Murphy nhìn căn phòng một lượt. Tao đồ chừng chỉ cần dùng ghế đập gãy tấm lưới sắt ở một cửa sổ nào đó và khi nào tao thích* [3, tr. 168]. Các bệnh nhân như: Fredrickson, Cheswick, Harding... ngày càng thích trò cá cược: *để xem, người hùng, tao cá mười đô là mày không làm nổi* [3, tr. 140]. Hay trong cuộc họp, trước mặt mục y tá Ratched chúng cá cược với nhau xem Mc Murphy có dám chống lại mục hay dám đưa ra ý kiến không? Mc Murphy bắt đầu kích động, dụ dỗ bọn bệnh nhân ủng hộ hẳn và cá cược *đứa nào trong tụi chó con bọn bây muốn năm đô la của qua để cá rằng đến cuối tuần, qua sẽ tóm được mục đàn bà này, chứ không phải là mục tóm được qua?* [3, tr. 104]. Trong đêm tối, nhân cơ hội y tá Ratched về nhà, Mc Murphy dẫn gái điếm vào trại, chúng cá cược với nhau xem Billy Bibbit có dám ngủ với cô điếm không. Tính chất, nội dung và luật chơi liên tục thay đổi, ngày càng hấp dẫn, kịch tính hơn. Bởi càng dần thân vào cuộc chơi cá cược, các bệnh nhân dần phát hiện và nhận ra bản chất tàn bạo, sự nguy hiểm của mục y tá. Chơi trong trạng thái hồi hộp, lo sợ bị đối thủ - y tá Ratched phát hiện càng khiến cho cuộc chơi thêm phần kịch tính và đáng để đánh cược. Như nhan đề *Bay trên tổ chim cú cu*, muốn trở thành người thắng cuộc, người chơi phải dám chơi, dám bay lên vượt ra khỏi lý trí, chơi là điên rồ, là những phút giây xuất thần của trạng thái tỉnh - điên.

Trò chơi uống rượu say xỉn

Thế giới của trại tâm thần ngập tràn trong thú vui say xỉn, mơ mộng triền miên từ khi Mc Murphy cả gan dám nhờ ả điếm Candy mua rượu đến. Đã lâu lắm rồi, các

bệnh nhân mới được uống rượu - những người điên uống và say. Ở góc phòng bệnh viện, ta cảm nhận được hơi men bùng tỏa, tràn ngập giữa bóng đêm: *Tôi nghe thấy tiếng chai rượu được chuyển tay, các bệnh nhân lên chuyển chai rượu cho nhau. Thủ lĩnh da đỏ Bromden uống một ngụm dài, tôi đang thêm uống dữ dội* [3, tr. 396]. Thử rượu đó đốt cháy cả ruột gan. Chúng tôi tắt đèn phòng chung và ngồi uống thử nước đó. *Mấy cốc đầu như uống thuốc, cả bọn cùng hợp cần trọng và im lặng, ngó nhau xem có đứa nào chết không... chẳng bao lâu chúng bắt đầu cười khúc khích* [3, tr. 399].

Vô thức của người uống rượu là một sự thật sâu sắc [4, tr. 313]. Rượu đưa các bệnh nhân phiêu lưu trong miền vô thức, khiến họ nhớ về “sự thật”, quay ngược về quá khứ, nhờ rượu mà họ có đủ tỉnh táo, dũng cảm để đối mặt với những đau đớn, chấn thương tâm lý tuổi thơ. Thủ lĩnh da đỏ Bromden uống rượu vào liền ngửi thấy hương thơm dịu mát của những cây oliu bên dòng sông Columbia. Con người say trong *Bay trên tổ chim cú cu* là một hình tượng độc đáo, nó cho thấy một trạng thái sống khác lạ, hồi tưởng về thế giới thông qua những cơn say bất chợt, nhòe lẫn, không rõ ràng giữa tỉnh - điên. Ta bắt gặp con người điên trong trạng thái say, trò say xin, trò mơ mộng lặp đi lặp lại rất nhiều ở cuối truyện. Lần đầu tiên trong đời, Bromden *ngạc nhiên phát hiện ra mình say, say thật sự; ... say sung sướng, say cười cợt, say vấp ngã lung tung, say cùng sáu bảy người khác... Tôi say, tôi chạy, tôi cười phá lên, và tôi đùa tếu với các cô gái ở ngay trong dinh lũy bất khả xâm phạm của Liên hợp!* [3, tr. 403]. Trò chơi say xin, thêm khát được say của bệnh nhân có thể bắt nguồn từ chính sự cô đơn, u uất, chán chường trong cuộc đời thực của họ. Cái buồn chán, tuyệt vọng, cô đơn dẫn lối con người có xu hướng tìm đến men say để được ru ngủ, để được quên đi đau thương, muộn phiền trong thế giới điên cuồng mà y tá trưởng Ratched tạo ra.

Bước vào thế giới trò chơi uống rượu say xin, mơ mộng, người chơi phải bỏ đi sự lý trí trong chiến lược chơi của mình, đôi khi phải buông bỏ những luật lệ ráo riết, cứng nhắc mà y tá Ratched đưa ra để phiêu lưu trong trường say ủy mị, điên cuồng, người điên tìm lại trạng thái tỉnh trong cơn say. Như vậy với trò chơi uống rượu say xin, trò mơ mộng, người chơi tiến được sâu hơn vào cái tôi thầm kín của chính mình, hiểu được đằng sau mỗi cuộc chơi say xin, mơ mộng là nỗi chán chường, nỗi cô đơn, đau đớn của cá thể luôn cảm thấy tự ti, lạc loài vì bệnh điên.

2.2. Sự chơi – một phương thức khẳng định cá tính độc đáo

Hình tượng Mc Murphy – con người ham chơi

Con người ham chơi (*Humo ludens*) và trò chơi tưởng chừng chỉ xuất hiện ở thời kỳ ấu thơ của con người, nhưng ngay những ngày đầu đến bệnh viện tâm thần Oregon, Mc Murphy biểu hiện mình là con người ham chơi - một thủ lĩnh tài ba có nhiều kinh nghiệm. Hắn luôn tràn đầy năng lượng, chơi không biết chán trong các ván bài từ ngày này sang ngày khác. Tiểu thuyết là một trò chơi, Mc Murphy - con người ham chơi đã bày ra đủ các trò chơi nhằm chống lại y tá Ratched, phá vỡ luật lệ hà khắc

của mụ đặt ra, đồng thời thức tỉnh các con bệnh Cấp tính. Qua những cuộc chơi ấy, ranh giới giữa tỉnh và điên bị xóa nhòa, mọi trật tự đều bị hạ bệ, lật đổ. Sự ham chơi của Mc Murphy không chỉ xuất phát từ sự hiếu thắng cá nhân, hấn chiến đấu hết mình trong mỗi cuộc chơi như một cách để xua tan, trốn tránh niềm sợ hãi, lo lắng trước sức mạnh của y tá Ratched. Trong cuộc chơi, hiện thực nghiệt ngã tạm lùi xa, chỉ còn lại niềm vui khoái chí, tiếng cười vang của đồng đội. Mc Murphy chơi như một cách để giải phóng nỗi buồn, sự ức chế sợ hãi trong thâm tâm một kẻ cô đơn, yếu thế.

Để trở thành người chơi giỏi, Mc Murphy đã lột mặt nạ lý trí, từ bỏ lớp vỏ ngoài đứng đắn, nghiêm túc của con người khôn. Con người ham chơi của Mc Murphy còn được thể hiện ở những câu nói bốn cột, những hành động vô trật tự, vô kỷ luật, luôn nghĩ đến các trò tiêu khiển như chơi bóng rổ, đọc tạp chí khiêu dâm Playboy... Thói ham chơi mê cá cược, chơi bài, đam mê tình dục... của Mc Murphy tạo ra cho hắn niềm vui giải trí và cả những khoái lạc, bao gồm cả những khoảnh khắc lo lắng, hồi hộp của cuộc chơi.

Trong các trò chơi hữu hạn và vô hạn trong *Bay trên tổ chim cú cu*, Ken Kesey đã dẫn dắt người đọc men theo những trạng thái hưng phấn xen lẫn hồi hộp, run sợ khi chứng kiến Mc Murphy làm mọi cách để tìm lại bản năng tình dục - ham muốn nam giới vốn bị triệt tiêu trong mỗi bệnh nhân. Hắn sử dụng sự ham chơi như vũ khí thách thức mụ y tá và Liên hợp quyền năng. Đây được coi là cuộc chơi - cuộc chiến đầy cam go, thử thách nhưng ánh lên tinh thần nhân văn mạnh mẽ. Hành trình tìm về bản năng này, chỉ có kẻ ham chơi, tràn đầy năng lượng tính dục như Mc Murphy mới có thể làm được.

Trong phòng sinh hoạt chung, các thứ báo tin tức tổng hợp do Liên hợp đem đến bị Mc Murphy gạt bỏ vào xô, thay thế vào đó là những cuốn tạp chí người lớn Playboy, Nugget, Man... nhiều màu sắc, đầy khiêu gợi. Các bệnh nhân chăm chú, tò mò thích thú cuốn tạp chí đến nỗi cắt ảnh các cô gái khỏa thân dán kín trên tường. Dưới sự dẫn dắt của tên sỏi đời Mc Murphy, các con bệnh bắt đầu tìm lại ham muốn, bản năng tình dục. Billy khi ngồi cạnh ả điểm Candy trên thuyền đi câu, hắn lấp bắp đỏ mặt, làm hiện rõ những nét tàn nhang của người đàn ông 31 tuổi. Billy sau cái nắm tay cô gái ấy đã bắt đầu chú ý đến thân thể của Candy, ước muốn cô thuộc về mình. Ham muốn tình dục giúp Billy thoát khỏi lớp vỏ đưa trẻ mới lớn luôn tôn thờ mẹ.

Đối với con người ham chơi như Murphy, thỏa mãn tình dục không phải là một thành tựu, mà là hành động trong một mối quan hệ liên tục, nên nó tràn đầy tinh thần vui chơi. Hiện tượng này đặt ra thách thức đối với y tá Ratched, bởi lẽ tình dục, khiêu dâm là những thứ bị cấm đoán ở bệnh viện. Như vậy, con người ham chơi của Murphy không chỉ thỏa mãn sự tự do cá nhân, sự ham chơi này còn lan tỏa niềm vui, cứu rỗi linh hồn của các bệnh nhân ở trại tâm thần Oregon. Chơi như một cách tìm về với bản

ngã, bản năng sinh tồn khởi nguyên của con người. Chơi để cất lên tiếng cười đầy sáng khoái, yêu đời.

Hình tượng Mc Murphy – con người tiêu phí

Trong tiểu thuyết *Bay trên tổ chim cú cu*, Mc Murphy tỏ ra là con người tiêu phí, hấn tiêu phí toàn bộ sức lực, sinh lực của cái của mình cho những canh bạc trác táng ngày đêm, cho niềm vui đột khởi - tiếng cười vang vọng giữa biển khơi, hy sinh tính mạng, nhận lấy cái chết bi thảm để đổi lấy sự tự do, tinh táo của những người anh em trong trại. Con người tiêu phí ấy đã dùng cảm dành toàn bộ cuộc đời mình cho sự nghiệp giải phóng người tâm thần, hấn sống mãnh liệt hết mình dù bị ngọn lửa quyền uy Liên hợp thiêu cháy thể xác lẫn tinh thần.

Trò chơi tiêu phí do Mc Murphy tổ chức như đánh bạc, câu cá, uống rượu say xỉn... có thể chứa đựng cả những rủi ro, song đó là những rủi ro vì thú vui hoặc nét đẹp của cuộc chơi. Để đổi lấy sự vui vẻ, phấn khởi, khoái cảm trong lúc chơi cùng các bệnh nhân, Mc Murphy tiêu phí toàn bộ sức lực để chống chọi với những luật lệ hà khắc, những trận sốc điện liên tục nhằm giành lấy chiến thắng, đòi quyền tự do cho đồng đội. Nhưng cuối cùng kẻ tiêu phí nhiều sức lực, tâm huyết nhất lại là kẻ nhận kết thúc bi thảm nhất - cái chết.

Người ta cũng có thể hiểu Mc Murphy đã mất tất cả trong cuộc chiến “tử vì đạo”. Hy sinh vì tình yêu tự do và cuộc sống, hấn đã nhận lấy cái kết bi đát nhất mà ngày đầu khi ngông nghênh bước vào trại tâm thần có lẽ dù trong lúc chán nản, thất vọng nhất, hấn cũng không thể hình dung ra. Sau khi dám đứng lên thách thức cái trật tự độc ác và quỷ quyệt trong bệnh viện, hấn dẫn dắt các con bệnh Cấp tính nổi loạn, “vượt ngục” đưa họ đi câu cá ngoài biển, cùng họ nhậu nhẹt túy lúy say sưa, cười đùa sáng khoái: tiếng cười trên biển cả của *Mc Murphy và mười hai đứa xung quanh đang nhìn hấn và nhìn tiếng cười của chúng tôi vang vang trên sóng, lan tỏa ra xung quanh mỗi lúc một xa hơn, cho tới khi nó đổ ập xuống khắp các dải cát ven bờ, khắp các dải cát tất cả các bờ, hết đợt này đến đợt khác* [3, tr. 331]. Con người Murphy thích tiêu phí vào các cuộc chơi này đã làm thay đổi hoàn toàn những con bệnh Cấp tính. Khi trở về ngạo nghễ từ phòng điều trị sốc điện kinh hoàng, hấn vẫn giữ nguồn năng lượng mạnh mẽ, lạc quan tích cực khiến các con bệnh ngưỡng mộ, phấn chấn theo.

Mc Murphy nhanh chóng trở thành người thủ lĩnh của mọi cuộc vui, mọi cuộc nổi loạn tập thể chống lại y tá trưởng Ratched và bộ máy điều hành trung tâm của mụ. Cuối cùng, cuộc cách mạng thật sự đã nổ ra trong một đêm trước Giáng sinh. Nghiệt ngã và đẫm máu như bao cuộc chiến khác... Vào cuối truyện, khi những nỗ lực trốn thoát của nhóm bệnh nhân thất bại, Mc Murphy bị trừng phạt bằng cách cho dòng điện chạy qua đầu, một kiểu “trị liệu” rất thịnh hành thời đó dành để xử lý những bệnh nhân quá cứng đầu. Không đành lòng nhìn người bạn của mình tồn tại dật dờ như một bóng ma, “Tù trưởng” quyết định lấy gổ dè Mc Murphy chết ngạt, giải thoát cho linh

hồn bạn, rồi phá cửa sổ chạy trốn khỏi bệnh viện và về thăm quê. Liệu cái chết bi thảm của Mc Murphy là kết thúc đau thương dành cho con người tiêu phí?

Cái chết của Mc Murphy dưới bàn tay của Bromden biểu thị dòng chảy của sinh lực đã hồi sinh trong vị Thủ lĩnh da đỏ này. Murphy là người cha, là linh hồn dẫn lối Bromden, vì thế sự ngưỡng mộ này cho phép Bromden, người đã lớn về thể chất chiếm đoạt “phần tinh thần” của mình [5, tr. 3]. Cái chết của Mc Murphy là sự chuyển giao quyền lực, nó cho thấy sự trao quyền hoàn toàn cho bệnh nhân đặc biệt là Bromden. Do đó cái chết Mc Murphy là cần thiết, là ngọn lửa thôi thúc họ tiếp tục chiến đấu một mình. Cái chết tước đoạt phần thể xác cuối cùng của Murphy, nhưng không thể lấy đi linh hồn của một huyền thoại. Cái chết của Murphy là sự kiện quan trọng dẫn đến sự biến đổi của tất cả các bệnh nhân. Họ dường như đã dám bay ra khỏi “tổ chim cú cu” để trở lại làm người bình thường. Họ nhận ra mình không điên rồ, đó chỉ là những chấn thương tâm lý gây nên nỗi mặc cảm, cô đơn khiến họ thu mình lại giữa xã hội. Cái chết của Murphy dù là kết thúc bi thảm của con người tiêu phí cuộc đời vì người khác, nhưng là sự hy sinh đầy nhân văn. Murphy chết đi nhưng ngọn lửa si mê cuộc sống cực độ, năng lượng, sức sống mãnh liệt của ông vẫn cháy mãi trong mỗi bác sĩ, bệnh nhân và người đọc. Sự hy sinh của Murphy đã biến ông trở thành Huyền thoại - Thần tượng của mỗi bệnh nhân. Giải thưởng cao quý nhất của người chơi hữu hạn, vô hạn Murphy là sự thừa nhận của những người chơi còn lại. *Và dưới con mắt họ, Mc Murphy trở thành một thần tượng, một người tuân tiết* [3, tr. 210]. *Hắn càng lớn lên trong chúng tôi, trở thành một huyền thoại* [3, tr. 384].

2.3. Kiến tạo thế giới biểu tượng trong tiểu thuyết *Bay trên tổ chim cú cu*

Biểu tượng người điên

Ken Kesey đã xây dựng thành công một thế giới của những người điên với những tâm hồn biến dạng, những cá tính nổi loạn. Các nhân vật ở đây dị biệt từ ngoại hình cho đến tính cách. Đó là một tên da đỏ cao lừng lững, lăm lăm như một trái núi; một cậu thanh niên mắc chứng nói lắp, từng tự tử không thành; một người đàn ông nhút nhát bị ám ảnh bởi việc vợ phản bội...

Trong tiểu thuyết *Bay trên tổ chim cú cu*, chúng ta bắt gặp đầy rẫy những bệnh nhân vào viện do những chấn thương tâm lý. Harding - một người đàn ông nhút nhát, hành động vô kỷ luật vì bị ám ảnh bởi việc vợ phản bội. *Trên đầu lão có hai vết hõm lớn, một bên này, một bên kia, cân xứng - tay bác sĩ đỡ để nào đó chắc đã dùng cái phooc - xếp cặp sọ lão để lôi ra... lão vội vàng túm lấy bất cứ chỗ nào túm được để nằm lại* [3, tr. 42]. Kể từ đó, Pete cứ điên điên, lão phải cố gắng tập trung toàn bộ trí tuệ mới có thể làm được những sinh hoạt đơn giản hằng ngày. Vậy mà khi được Mc Murphy truyền động lực, hắn dám đứng lên chống lại y tá Ratched và bọn hộ lý: *quả cầu gang lớn vọt lên khỏi đầu gối Pete. Tên hộ lý bắn ra bẹp dí và dính luôn vào tường* [3, tr. 44]. Bị cho là điên nhưng Pete lại ý thức được nỗi bất hạnh của mình và khuyên các bệnh nhân khác: *Tôi sinh ra đã là*

Trò chơi và sự chơi trong tiểu thuyết Bay trên tổ chim cú cu của nhà văn Ken Kesey

một cái xác chết. Còn các anh thì không... Các anh còn có hy vọng... Các anh thật dễ dàng. Tôi sinh ra là xác chết nên phải sống thật là cơ cực [3, tr. 46]. Trạng thái điên loạn chẳng qua là một cách khước từ, chối bỏ hiện thực của Pete, bởi thể xác hắn không đủ sức khỏe để tồn tại, tuân theo chuẩn mực mà xã hội đưa ra.

Billy - bệnh nhân ngoài 30 tuổi chưa bao giờ trưởng thành, luôn yêu thương, tôn thờ, sợ hãi mẹ. Sự khắc nghiệt, thiếu tình thương trong cách dạy con của bà mẹ ấy khiến hắn ám ảnh, kinh hãi, không thể lớn lên trong hình hài của người đàn ông to lớn. Thủ lĩnh da đỏ Bromden - người cao lớn nhất bọn nhưng chưa bao giờ dám phản kháng, hắn thấy mình quá nhỏ bé, yếu ớt, vô danh. Lần đầu tiên Bromden gặp người da trắng khi hắn còn là đứa trẻ 6 tuổi. Đến bộ tộc của Bromden với âm mưu chiếm đất đai và tiêu diệt người da đỏ, họ đã áp đặt định kiến miệt thị người da đỏ, khiến cậu bé lần đầu tiếp xúc với văn minh đã bị gán nhãn thấp kém, ngu ngốc. Từ đó, Bromden luôn mang mặc cảm giống loài, dằn sợ hãi, khiếm nhược, căm thù văn minh và người da trắng.

Với *Bay trên tổ chim cú cu*, Ken Kesey đã khám phá ra một sự thật gây sốc: không chỉ các bệnh nhân mới là người điên, trong cái phân khoa Tâm thần lạ lùng ấy, những bệnh nhân bị biến thành người điên dưới sự giám sát của những bác sĩ, y tá cũng là kẻ điên. Ba tên hộ lý được y tá Ratched tuyển chọn hàng tháng trời cũng là những con người có biểu hiện rối loạn về cảm xúc, có những suy nghĩ điên rồ và đầy hận thù con người. Sự bất bình thường này của các hộ lý bắt nguồn từ những chấn thương tâm lý tuổi thơ của họ. Tên hộ lý thứ nhất là một gã lùn, gân guốc, bệnh hoạn, đen nhánh như cục nhựa đường. *Mẹ hắn bị cưỡng hiếp ở Georgia, trong khi sát bên cạnh bố hắn bị trói giết cánh khuỷu vào một lò sưởi gang nóng bỏng, máu từ chân chảy như xôi vào đôi ủng. Thằng bé năm tuổi quan sát cảnh tượng đó qua khe cửa gian nhà kho, mắt nheo nheo, từ đó hắn không bao giờ nổi một ly* [3, tr. 43].

Thế giới người điên trong tiểu thuyết *Bay trên tổ chim cú cu* của Ken Kesey hội tụ đủ những cấp độ, trạng thái của bệnh điên, đồng thời cho người đọc thấy được sự nhập nhằng giữa rối loạn tâm lý, chấn thương tâm lý, bệnh tâm thần nhẹ, bệnh điên. Đó là một thế giới người điên - bệnh nhân lại tỉnh táo, lý trí hơn người được coi là tỉnh - y tá Ratched. Có lý và phi lý lẫn lộn đan xen vào nhau - lý trí trong điên loạn. Thông qua những bệnh nhân điên, Ken Kesey mang lại một cách nhìn mới mẻ, đầy tính nhân văn: điên là một trạng thái của con người, chứ không phải là một loại bệnh cần xa lánh, loại bỏ; điên là trạng thái vượt lên lý trí, nhưng trong trạng thái điên người ta vẫn đủ khôn ngoan, lý trí để đối mặt với khó khăn. Người điên trở thành một biểu tượng vĩ đại cho sự đấu tranh gian truân đòi lại công bằng cho con người đặc biệt là bệnh nhân tâm thần trong xã hội dân chủ Mỹ. *Bay trên tổ chim cú cu* ra đời đã chứng minh sự đúng đắn, cấp thiết của lý thuyết tâm thần học Foucault - một học thuyết đầy tính thực tiễn và nhân đạo.

Biểu tượng người mẹ - y tá Ratched

Nhân vật y tá Ratched có vai trò như một người mẹ trong mắt những bệnh nhân. Nhờ có bà mà họ được dạy dỗ, bảo vệ, che chở, dỗ dành, nếu hư sẽ bị “mẹ” Ratched trừng phạt. Mặc dù y tá Ratched đưa ra luật lệ hà khắc nhưng họ cảm thấy ngưỡng mộ bà, yêu quý bà những lúc bà xoa đầu, vỗ vai, ôm họ vào lòng, đầu họ tựa vào bộ ngực to lớn của bà. Họ sợ phải đối mặt, sợ phải chống lại y tá Ratched, sợ bị thiến hoạn vì các bệnh nhân luôn mang mặc cảm Oedipus ngược.

Mối quan hệ giữa nữ Y tá Ratched - bệnh nhân nam được xem như mối quan hệ Mẹ - Con. Y tá Ratched được mô tả là một người phụ nữ quyền lực nhất trại tâm thần, mục tiêu từ chối nữ tính cần thiết để thực hiện quyền lực của nam giới. Các nam bệnh nhân trong trại tâm thần không chỉ coi y tá Ratched như quản giáo mà còn xem người đàn bà luôn có vẻ ngoài dịu dàng này là một chỗ dựa vững chắc, đầy quyền lực, có thể che chở, yêu thương mình. *Đôi môi của búp bê đã sẵn sàng cho núm vú giả và nụ cười của người mẹ với bộ ngực quá cỡ* [3, tr. 12] khiến y tá Ratched trở thành một kẻ nhại hình ảnh người mẹ nuôi dưỡng, bảo vệ đàn con. Các bệnh nhân ngưỡng mộ Ratched như một người mẹ và nghe lời, bênh vực cho cô ấy, bất chấp sự sợ hãi. Ám ảnh vô thức về phức cảm Oedipus luôn tồn tại trong mỗi bệnh nhân. Họ xem Ratched như người mẹ, tôn thờ, dựa dẫm, muốn làm hài lòng mẹ, muốn được Ratched yêu thương. Harding ca ngợi lòng tốt, vẻ đẹp của y tá trưởng Ratched với lòng ân sủng và ngợi ca: *để làm được điều đó, bạn thân mến, cần phải có lòng dũng cảm, rất dũng cảm* [3, tr. 86]. Các bệnh nhân luôn mù quáng bênh vực cho quy tắc cai trị tàn bạo của mục tiêu: *Họ làm tất cả những việc đó là vì tôi... mọi câu hỏi do các nhân viên hay bà Ratched đưa ra đều hoàn toàn nhằm mục đích chữa bệnh* [3, tr. 82]. Trong khoa Tâm thần, bệnh nhân nam vừa yêu thương, ngưỡng mộ mẹ Ratched, nhưng đồng thời cũng sợ mẹ trừng phạt bằng hình thức thiến hoạn. Chúng sợ làm trái ý, khiến y tá Ratched nổi giận và thiến họ *Harding nhướn đôi lông mày ướt át: có thể. Rất có thể tao sợ mục cắt nếu tao giờ tay lên* [3, tr. 166].

Foucault cho rằng, đặc điểm nổi bật nhất của sự thống trị đạo đức trong viện tâm thần là sự thần thánh hóa người có thẩm quyền y khoa. Ông cho rằng các bác sĩ có uy quyền không phải vì họ có tri thức chữa trị mà vì họ đại diện cho những yêu cầu đạo đức xã hội. Quyền uy của người mẹ - y tá Ratched được tạo nên không phải do mục tiêu có chuyên môn y khoa để điều trị tích cực cho bệnh nhân, mà mục tiêu là đại diện cho quyền uy cá nhân, được Liên hợp Mỹ trao quyền để thiết lập trật tự đạo đức xã hội trong bệnh viện tâm thần Oregon. Như vậy mối quan hệ giữa bác sĩ và bệnh nhân không còn là người điều trị - người được điều trị, mà Foucault đã vạch trần đây là hành động dạy dỗ, thôi miên, ru ngủ của người mẹ dành cho con, cao hơn là xung đột giữa kẻ thống trị - kẻ bị trị, quyền uy - nô lệ.

3. KẾT LUẬN

Từ tiểu thuyết *Bay trên tổ chim cú cu*, người đọc có thể mở rộng suy tưởng về những bình diện khác, chiều kích khác của văn hóa, xã hội, nhân sinh. Bằng tài năng bậc thầy của mình, Ken Kesey đã xây dựng một thế giới chơi đầy sự điên rồ trong tiểu thuyết *Bay trên tổ chim cú cu*. Để khám phá, giải mã được thế chơi đầy rẫy sự chơi của tác phẩm, cả người viết lẫn người đọc đều phải cố gắng tìm hiểu đối phương [2, tr. 49]. Với ý nghĩa nhân sinh cao cả kết hợp với tài năng bậc thầy của Ken Kesey trong tổ chức các cuộc chơi, kiến tạo biểu tượng, không gian, ngôn ngữ,... *Bay trên tổ chim cú cu* xứng đáng là một kiệt tác văn chương có mặt trong danh sách những cuốn sách vĩ đại nhất thế kỷ hai mươi. Dựa theo tiểu thuyết này của Ken Kesey, đạo diễn Miloš Forman đã chuyển thể thành bộ phim cùng tên - một tác phẩm điện ảnh nổi tiếng được sản xuất năm 1943. *Bay trên tổ chim cú cu* trở thành một trong ba bộ phim duy nhất trong lịch sử giải Oscar đạt cùng lúc năm hạng mục giải thưởng chính (*Big Five* gồm: phim hay nhất, đạo diễn, kịch bản, vai nam chính và vai nữ chính xuất sắc nhất).

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1]. Carmichael Fiona (2016), *Nhập môn lý thuyết trò chơi*, Phạm Văn Minh dịch, Nxb Hồng Đức, Hà Nội.
- [2]. Trần Ngọc Hiếu (2012), *Lý thuyết trò chơi và một số hiện tượng thơ Việt Nam đương đại*, ĐH Sư phạm Hà Nội.
- [3]. Kesey Ken (2014), *Bay trên tổ chim cú cu*, NXB Văn học, Hà Nội.
- [4]. Đỗ Lai Thúy (2018), *Phân tâm học và văn hóa nghệ thuật*, NXB Tri thức, Hà Nội.
- [5]. Valkenburg Ingrid Van (2010), *The Guide One Flew Over the Cuckoo's Nest - A Play in Two Acts by Dale Wasserman From the Novel by Ken Kesey*, Education & Community Programs department at Portland Center Stage.

**GAME AND PLAY IN *ONE FLEW OVER THE CUCKOO'S NEST*
BY KEN KESEY**

Huỳnh Thị Kim Anh

Faculty of Literature and Linguistics, University of Education, Hue University

Email: kimanhdhsph95@gmail.com

ABSTRACT

In the second half of the twentieth century, the game theory became an attractive trend of research and composition in the world. Authors supporting the democratic movement including Ken Kesey, a famous American writer with his debut novel *One flew over the Cuckoo's nest* found their new paths in the game theory. The entire novel has really become a play of both rational and irrational patterns. Prejudices and concepts of psychopaths were collapsed through the play between the awake and psychopaths, between rationality and madness, between the good and the bad. Each play in *One flew over the Cuckoo's nest* is an allegory of the journey to recover the identity, the dignity and the true destiny of psychiatric patients.

Keywords: Ken Kesey, *One flew over the Cuckoo's nest*, psychiatric patient, psychopath, game theory.

Huỳnh Thị Kim Ánh sinh ngày 06/05/1995 tại Thừa Thiên Huế. Năm 2017, bà tốt nghiệp cử nhân ngành Sư phạm Ngữ văn tại Trường Đại học Sư phạm, Đại học Huế. Từ năm 2018 đến nay, bà giảng dạy tại trường THPT chuyên Quốc Học Huế.

Lĩnh vực nghiên cứu: Lí luận văn học, Lí thuyết trò chơi.

